

In 2018 staat de barok centraal tijdens het stadsfestival *Antwerpen Barok 2018. Rubens inspireert*. Laat Rubens voor een keer rusten. In het MAS brengt het Rubenshuis de expo *Michaelina, de leading lady van de barok*. U heeft waarschijnlijk nog nooit van Michaelina Wautier (1614-1689) gehoord, maar daar komt nu geheel terecht verandering in.

MICHAELINA WAUTIER

Op zoek naar een obscure kunstenares

Michaelina Wautier, *Zelfportret*,
olieverf op doek, 120 x 102 cm
PRIVÉVERZAMELING

GLAZEN PLAFOND Toen professor Katlijne Van der Stighelen (KU Leuven) rond 1990 het schilderij *Triomf van Bacchus* in het depot van het Kunsthistorisches Museum in Wenen opmerkte, begon haar speurtocht naar de in vergetelheid geraakte schilderes uit Bergen. Eén gevolg daarvan is dat de zesentwintig werken die aan haar toegeschreven zijn bijna allemaal naar Antwerpen komen. Dat Wautier geen diletante was, dat ze zich toelegde op verschillende genres en dat met veel techniek en branie deed, is zeer uitzonderlijk. Het heeft lang geduurd, maar nu gaat het Michaelina ook postuum voor de wind. Dat ze alsnog wordt gerehabiliteerd is een weldaad.

Kan je voor de vuist weg tien schilderessen opsommen? Ik wed dat het veel moeite zal kosten, en dat is tekenend. Enerzijds zijn vrouwelijke schilders niet zo talrijk. Nog altijd niet. Vrouwen blijven ondervertegenwoordigd in het schildersvak. Anderzijds zijn historische schilderessen veronachtzaamd. Als we hun namen nog kennen, dan is het vaak niet mogelijk om werken aan hen toe te schrijven. Aan vrouwelijke kunstenaressen kleeft een geschiedenis van fnuikend paternalisme, eeuwenoude en dwingende rolpatronen en pure misogynie.

Het bloemstillevens is een genre dat door vrouwen werd beoefend, maar ook daar zat de man weer tussen. De opvatting leefde dat vrouwen niet de verbeeldingskracht bezaten om een bloempot te overstijgen. Pas in 1889 mochten meisjes naar de academie, waarna men prompt aparte klassen voor jongens en meisjes voorzag en het schilderen naar naaktmodel geïntegreerd werd. In het licht hiervan is *Triomf van Bacchus* met prominente mannelijke naakten ongemeen opzienbarend. Het glazen plafond kon in die tijd dus doorbroken worden, zij het slechts sporadisch en wanneer de omstandigheden meezaten, zoals bij Wautier het geval was.

Michaelina Wautier, *Triomf van Bacchus*, olieverf op doek, 270 x 354 cm, WENEN, KUNSTHISTORISCHES MUSEUM, GEMÄLDEGALERIE, INV. NR. GG_3548

JUNGFRAW MAGDALENA WOUTIERS VON MONS Wautier duikt op in de inventaris van de kunstverzameling van aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk (1614-1662) als 'Jungfraw Magdalena Woutiers von Mons'. Zo kennen we haar afkomst, weten we dat ze ongehuwd was en dat ze schilderijen maakte voor een klant van formaat. Maar liefst vier keer komt ze voor in deze lijst uit 1659. Verder weten we dat ze met haar schilderende en jongere broer Charles in Brussel woonde en dat ze van huis uit bemiddeld was. Broer en zus bezaten trouwens meerdere panden nabij de Kapellekerk. Dat ze dus waarschijnlijk niet om den brode moest schilderen was een niet onbelangrijk voordeel en dat ze ongehuwd en kinderloos bleef, betekende dat ze het dwingend rolpatroon naast zich kon neerleggen en haar carrière niet hoefde op te geven. De eerder exclusieve omgeving waarin

Wautier zich bewoog, had waarschijnlijk ook tot gevolg dat ze niet door kunstenaarsbiografen werd opgemerkt, dat ze van het oog onttrokken werd en zo langzaam vergeten werd. Wautier was niet de enige historische schilderes uit de Nederlanden die succes kende. We denken bijvoorbeeld aan de Antwerpse schilderessen Catharina van Hemessen (1528-na 1567) en Clara Peeters (ca. 1607-1657) of Judith Leyster (1609-1660) uit Haarlem. Het was conventioneel om zich in tegenstelling tot Wautier te specialiseren in één specifiek genre, zoals (bloem)stillevens en genretaferelen. Het zijn genres die minder hoog waren aangeschreven dan de mythologische en religieuze stukken waaraan Wautier zich ook waagde. Een mythologisch stuk op groot formaat, zoals *Triomf van Bacchus*, geschilderd door een vrouwelijke kunstenaar was ongezien.

Michaelina Wautier moet wel fier geweest zijn dat ze een schilderes was. In het enige bekende vrouwenportret van haar hand portretteert ze zichzelf keurig uitgedost, met verfborstel en palet in de hand. Anders dan de gekende portretten van Rubens en Van Dyck, die niet verwijzen naar hun professionele bezigheid en waarin ze zichzelf een aristocratisch air aanmeten, onderstreept Wautier haar uitzonderlijke positie. Het is een statig beeld, waarin ze zichzelf neerzet met veel fatsoen en delicate vingers. Een statement: het sérieux van de schilderende kunstenaress en de feilloze coördinatie van oog en hand.

Met *Portret van twee meisjes als de heiligen Agnes en Dorothea* waagde Wautier zich aan het zogenaamde *portrait historié*. In zo'n voorstelling worden bestaande mensen opgevoerd als historische figuren. In het dubbelportret uit het KMSKA figureren piepjonge tienermeisjes. Over het doek hangt een sluier van lichte melancholie en onschuld, alsof de (mogelijke) zusjes het noodlot van de martelaressen die ze personifiëren voorvoelden. Mogelijk heeft dat te maken met de oordeelkundige instructies en de ervaring van Wautier. Er

is een verstilde dynamiek tussen de twee meisjes, maar die blijft onuitgesproken. Naast de knappe psychologische typering en de rust van de compositie trekken het flukse rood, geel en rose de aandacht.

EEN GEDURFD ZELFPORRET Ze kijkt ons met een onbestemde blik aan, verleidt ons met haar ogen. Geen wulpse oogopslag, eerder licht smachtend met delicaat geopende mond. Pikant maar niet platvloers. Hoewel haar borsten ontbloot zijn, behoudt ze een gevoel van waardigheid. Wautier gaf zichzelf uiterst rechts een plaatsje in haar magnum opus *Triomf van Bacchus*. Het is in alle opzichten een spectaculair werk: monumentale afmetingen, vernuftige compositie, puike techniek, pittige verhaalstof en zinnelijke mannenlijven. Wautier schilderde zoals mogelijk nooit eerder een vrouw uit de Nederlanden had geschilderd en er nooit de kans toe had gekregen.

Het doek bevond zich in de collectie van Leopold Wilhelm, maar wie de opdracht gaf is onzeker. Misschien maakte ze het op eigen initiatief en verkocht ze het naderhand. Waar-

Michaelina Wautier, *De heilige Joachim lezend in een boek*, ca. 1650-1656, olieverf op doek, 76 x 66 cm (in de 18de eeuw tot ovaal bijgesneden en op een onbekend moment opnieuw tot een rechthoekig formaat vervolledigd), WENEN, KUNSTHISTORISCHES MUSEUM, GEMÄLDEGALERIE, INV. NR. GG_375

Michaelina Wautier, *Studie van een jonge vrouw*, olieverf op doek, 62,5 x 57,5 cm, ANTWERPEN, THE PHOEBUS FOUNDATION

om koos ze voor een stoet van voornamelijk dronken en ontuchtige mannen? Dat ze zichzelf in dat gezelschap positioneerde, bewust naar de toeschouwer kijkend, moet wel betekenisdragend zijn. Met vieze, vuile vingers probeert een afgeleefde volgeling van Bacchus haar te versieren. Naar het vervolg hebben we het raden. Geeft ze toe aan de avances of weerstaat ze aan de vuige verlokking? Wautier is zelf aan zet. Ze is meester over de situatie en dat alleen al verzinnebeeldt haar unieke positie en haar durf.

—
MATTHIAS DEPOORTER

INFO Tentoonstelling – *Michaelina. De leading lady van de barok* – Een samenwerking tussen het Rubenshuis en het MAS – Nog t.e.m. 2 septmeber 2018 – Open: dinsdag t.e.m. vrijdag van 10 tot 17 uur, zaterdag en zondag van 10 tot 18 uur – Gesloten: maandag – MAS Museum aan de Stroom – -Hanzestedenplaats 1, 2000 Antwerpen – T 03 338 44 00 – www.antwerpenbarok2018.be

Michaelina Wautier, *Portret van twee meisjes als de heiligen Agnes en Dorothea*, olieverf op doek, 89,7 x 122 cm, ANTWERPEN, KONINKLIJK MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN, INV. NR. 599
 © WWW.LUKASWEB.BE - ART IN FLANDERS VZW

Extra OKV-themanummer

OKV publiceerde een extra themanummer over de tentoonstelling *Michaelina. De leading lady van de barok*. OKV-abonnees betalen € 10,00 per exemplaar (inclusief verzendkosten). Maak gebruik van het overschrijvingsformulier bij dit nummer of stort op rekening BE67 4480 0073 6187 met vermelding 'Michaelina'.

